

Щур Б. В.

*д. ю. н., професор, Львівський торговельно-економічний університет,
завідувач кафедри кримінального права та процесу,
Заслужений юрист України;*

Косаняк С. С.

Львівський торговельно-економічний університет, аспірант

ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК

Ключові слова: *криміналістика, криміналістична методика, класифікація, вид криміналістичної методики.*

Key words: *criminalistics, criminalistics methodic, classification, type of criminalistics methodic.*

Постановка проблеми. В теорії криміналістики приділяється певна увага диференціації криміналістичних методик. Пропоновані методики є різними за можливостями їх застосування на практиці, мають різний рівень узагальнення і практичного сприйняття. Поділ криміналістичних методик на види має бути орієнтований на їх застосувача, що дозволить їх ефективно використовувати під час здійснення слідчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі висловлювалася позиція, що окремі криміналістичні методики формуються внаслідок наукових досліджень, узагальнень слідчої практики і аналізу відповідної літератури, причому не тільки вузькоспеціальної. Частіше за все методики створюються на основі кандидатських або докторських дисертацій, а також видаються у вигляді монографій чи навчально-методичних посібників. Не може бути достатньо ефективною методика, якщо в основі її не лежать наукові дослідження та узагальнення [1, с. 325]. Побудова різних криміналістичних методик залежить не від випадкових чинників або хаотичного розвитку науки. Їх формування залежить, у першу чергу, від рівня узагальнення злочинів (роду, виду, підвиду, групи, тощо), підходів до криміналістичної класифікації злочинних діянь. Причому для методики розслідування окремих видів (різновидів) злочинів одним із головних завдань є розроблення типових систем та підсистем дій слідчого, що відображають найбільш ефективні шляхи розкриття злочину і сприяють обранню оптимальної системи дій з конкретної кримінальної справи [2, с. 6].

В структурі окремих криміналістичних методик деякі вчені-криміналісти вирізняють методики певного виду або групи злочинів [3, с. 341]. Інші вказують на існування окремих видових і спеціальних методик розслідування [4, с. 253], хоча не пояснюють у чому полягає сутність та відмінності між цими методиками. Свого часу висловлювалися думки й про те, що згідно з положеннями кримінального права проводиться класифікація методик на окремі види — окремі методики. Більш докладна

класифікація методик проводиться з урахуванням криміналістичних ознак [5, с. 9].

Виклад основного матеріалу. В сучасній криміналістичній теорії мали місце намагання щодо здійснення класифікації окремих криміналістичних методик. Так, С. М. Чурилов вважає, що система криміналістичної методики складається з двох підсистем: перша ланка системи окремих криміналістичних методик засновується на кримінально-правовій класифікації злочинів; друга — будується на криміналістичних критеріях [6, с. 189, 190]. А. В. Шмонін на підставі аналізу різних позицій щодо диференціації криміналістичних методик пропонує розглядати два класифікаційні блоки методик розслідування злочинів: а) перший класифікаційний блок (окремі криміналістичні методики) розподіляє на дві категорії (групи): на «прості» та «комплексні». Останні, у свою чергу, — на «монооб'єктні» (однооб'єктні) і «поліоб'єктні» (багатооб'єктні). Монооб'єктні диференціюються на монородові, моновидові, моноскладені; поліоб'єктні — на поліродові та полівидові; б) другий класифікаційний блок розпочинається з рівня, на якому «збігаються кінці» простої та комплексної криміналістичної методики і який визначається окремими криміналістичними елементами злочинів. Останні, у свою чергу, значним ступенем пов'язані з елементами складу злочину, предмета доказування та іншими суттєвими характеристиками кожного в окремоті криміналістично значущого елемента злочинів. Криміналістичні методики на цьому рівні можна класифікувати за способом злочину, особою злочинця і/або злочинних утворень (груп), предмета злочину, засобів злочину (тощо) [7, с. 155–158]. Необхідно зазначити, що запропонована класифікація криміналістичних методик на певні класифікаційні блоки є достатньо складною, тому викликає значні складнощі у її розумінні та практичному використанні.

Заслугове на увагу підхід деяких учених-криміналістів, які висловлюють своєрідні думки щодо використання (або створення) найменувань окремих криміналістичних методик. Так, Д. О. Солодов зазначає, що термін «позавидові» методики не зовсім удалий, оскільки він не дає чіткого уявлення про зміст позначеного явища. Більш точним уявляється, на його переконання, термін «особливі» або «категоріальні» методики, враховуючі, що дані методики спрямовані на оптимізацію розслідування групи різнорідних злочинних посягань певної категорії, об'єднаних за якими-небудь криміналістично значущими ознаками. До таких можна віднести, наприклад: 1) соціально-психологічні особливості особистості винного: методика розслідування злочинів неповнолітніх, іноземців, рецидивістів, осіб з відставанням у психічному розвитку; 2) характер і ступінь організації злочинної діяльності: методика розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами; 3) часовий період: методика розслідування злочинів «за гарячими слідами», злочинів минулих років, по справах, по яких відновлено провадження; 4) множинність злочинних епізодів: методика розслідування серійних злочинів, злочинів, що вчиняються одними й тими саме особами; 5) місце вчинення злочину:

методика розслідування злочинів у банківській сфері, на залізничному, водному, повітряному транспорті, в установах виконання покарань, тощо [8, с. 220, 221].

У криміналістичній літературі здійснювалися спроби щодо побудови системи методик розслідування злочинів залежно від наявності певних рівнів. Так, О. В. Челишева пропонує всі існуючі криміналістичні методики, що виокремлюються за однією з ознак, відносити до методик першого ступеня (або рівня), як найбільш загальні, методики, що виокремлюються на підставі двох та більшої кількості ознак — до методик другого, третього тощо рівнів [9, с. 91]. Г. А. Матусовський намагався створити систему методик розслідування економічних злочинів. При цьому автор виокремлює п'ять рівнів: перший рівень — основою даної системи — є загальна методика розслідування економічних злочинів (методика розслідування класу економічних злочинів); другий рівень складають методики, побудовані з урахуванням криміналістичних критеріїв, що відображають відповідні класифікаційні групи економічних злочинів (групові методики); третій рівень охоплює методики, що входять до певної класифікаційної групи другого рівня (під групові методики); четвертий рівень складають методики, що відповідають кримінально-правовій системі норм КК, які входять до відповідної класифікаційної групи третього рівня (видові методики); п'ятий рівень — методики розслідування, що побудовані з урахуванням криміналістичних критеріїв систематизації, котрі враховують особливості галузі вчинення злочинів, кримінальних механізмів, способів та ін. (окремі методики) [10, с. 129]. Зазначений підхід автора є вдалим та раціональним. Разом із тим, наявний сумнів щодо необхідності у розробленні таких рівнів криміналістичних методик щодо «економічних злочинів». Система криміналістичних методик не повинна залежати від злочинних проявів (економічна, насильницька, корисно-насильницька злочинність, тощо). Види криміналістичних методик та їх класифікація мають бути єдиними, а не створюватися відповідно до напрямків злочинної діяльності. Криміналістичні методики лише наповнюються певним змістом залежно від категорії, роду, виду або групи злочинів. Розглядувані рівні системи криміналістичних методик є достатньо складними у своїй побудові. Викликають певні сумніви виокремлення групових та під групових методик, які на думку автора, займають більш високі позиції та враховують якісь «криміналістичні критерії» (не називаючи їх). Дискусійним є й виокремлення загальної криміналістичної методики усіх економічних злочинів. Виникає питання, у чому прагматична цінність такої методики, що вона надає практиці, які елементи об'єднує.

Раціональним можна вважати підхід, обраний В. А. Журавлем щодо можливості існування чотирирівневої структури в класифікації криміналістичних методик, яка містить такі елементи: міжвидові (групові) окремі криміналістичні методики розслідування (груп злочинів, класифікованих відповідно до групування їх в Особливій частині КК та на підставі криміналістично-значущих ознак, притаманних декількох видам,

наприклад, методика розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, організованими злочинними угрупованнями, у сфері підприємницької діяльності тощо); 2) видові окремі криміналістичні методики розслідування (видів злочинів, які розрізняються в розділах Особливої частини КК, наприклад, методика розслідування шахрайства); 3) підвидові окремі криміналістичні методики розслідування (підвидів чи різновидів, виділених з-поміж злочинів одного виду за криміналістично значущими ознаками, наприклад, для такого виду злочинів, як умисне вбивство, виділяють наступні підвидові методики (мікрометодики): методику розслідування вбивства на замовлення; методику розслідування вбивств на релігійному підрунті та ін.); 4) комплексні окремі криміналістичні методики розслідування злочинів, тобто методики, у яких відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, що поєднані в єдиний ланцюг злочинної поведінки, так звану технологію злочинного збагачення, наприклад, розслідування предикатного (основного) злочину та спорідненої з ним легалізації, яка в даному разі виступає останньою ланкою в такому роду злочинній діяльності [11, с. 21–22].

Дослідження сучасних тенденцій у формуванні окремих криміналістичних методик дозволило Є. П. Іщенко та А. О. Топоркову дійти висновку про існування двох головних напрямків: 1) удосконалення існуючих і розроблення нових методик. До останніх відносяться такі, які пов'язані з появою нових складів злочинів, що досягають, наприклад, на охоронювані інформаційні відносини, економічну безпеку, екологію та ін. Дороблення існуючих методик може бути викликано появою нових способів учинення та приховування злочинів, наприклад із застосуванням комп'ютерних систем, із зміненням контингенту суб'єктів злочинних посягань; 2) розроблення окремометодичних високого ступеня спільності, що охоплює декілька видів і навіть родів злочинів, але вчинюваних у специфічних умовах місця і часу або особами, що мають певні ознаки. Такі комплексні рекомендації відрізняються від традиційних окремих криміналістичних методик як за структурою, так і за змістом. На теперішній час розроблено методики розслідування: а) неповнолітніх; б) рецидивістів; в) учинених засудженими в місцях позбавлення волі; г) вчинених організованими злочинними групами; ґ) вчинених іноземцями та ін. Залежно від часу вчинення: а) що, розкриваються за «гарячими слідами»; б) злочини минулих років. Залежно від місця вчинення: а) на транспорті; б) в курортних зонах і місцях масового туризму; в) в екстремальних кліматичних або територіальних та виробничих умовах (на лісозаготівлях, зимівлях, метеостанціях тощо). Залежно від особи потерпілого: а) проти іноземців; б) проти осіб з дефектами та розладами психіки та ін. [12, с. 483–484]. Саме тому до перспективних напрямків в криміналістиці може бути віднесено створення комплексних криміналістичних методик. У цьому випадку існують реальні взаємозв'язки між злочинами, які вчинені.

За результатами анкетування слідчих МВС, СБУ та прокуратури України було встановлено, що доцільно розробляти та пропонувати слідчій

практиці такі види криміналістичних методик: комплексні криміналістичні методики (35 %), видові криміналістичні методики (26 %), міжвидові (групові) криміналістичні методики (21 %), підвидові криміналістичні методики (мікрометодики) (18 %). Таким чином, найбільш слідчі визнали найбільш значущими саме комплексні криміналістичні методики (35 %).

Висновки. Науковий аналіз та вивчення запропонованих в криміналістичній літературі видів криміналістичних методик дозволяє створити їх такі класифікацію:

1) залежно від сфери реалізації (криміналістичні методики розслідування та криміналістичні методики судового розгляду);

2) залежно від виду злочинів (видові криміналістичні методики): методика розслідування вбивств, методика розслідування крадіжок; методика розслідування шахрайства; методика розслідування зґвалтування та ін.;

3) залежно від криміналістично значущих ознак у певному виді злочинів (підвидові криміналістичні методики або «мікрометодики»): методика розслідування вбивств при наявності інсценування; методика розслідування вбивств на замовлення; методика розслідування вбивств з розчленуванням трупа тощо;

4) залежно від криміналістично значущих ознак, що виходять за межі виду злочину (групові криміналістичні методики): методики розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами; методика розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми; методика розслідування злочинів особами з аномаліями психіки та ін.;

5) залежно від наявності зв'язків між окремими видами злочинів (комплексні криміналістичні методики): методика розслідування кримінальної корупційної діяльності; методика розслідування осередків злочинів тощо.

Список використаних джерел

1. Криминалистика : учебник / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина]. — М. : Высшая школа, 1994. — С. 325.

2. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции / Алексей Никифорович Колесниченко. — Х. : ХюРИ, 1976. — С. 6.

3. Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко, В. И. Комиссарова. — М. : Юристъ, 2007. — С. 341.

4. Біленчук П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. — К. : МАУП, 2007. — С. 253.

5. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко]. — К. : Вища школа, 1988. — С. 9.

6. Чурилов С. Н. Криминалистическая методика: история и современность / С. Н. Чурилов. — М., 2002. — С. 189, 190.

7. **Шмонин А. В.** Методика расследования преступлений: учеб. пособие / Андрей Владимирович Шмонин. — М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. — С. 155–158.

8. **Солодов Д. А.** Основания структурирования и виды частных криминалистических методик / Д. А. Солодов // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. тр. / под ред. О. Я. Баева. — Воронеж : Изд-во ВГУ, 2005. — Вып. 6. — С. 220–221.

9. **Чельшева О. В.** К вопросу о систематизации частных криминалистических методик расследования / О. В. Чельшева // Ученые записки юридического факультета Санкт-Петербургского университета профсоюзов. — Вып. 5. — Актуальные проблемы юриспруденции в условиях становления правовой системы гражданского общества в России. — СПб., 2000. — С. 91.

10. **Матусовский Г. А.** Экономические преступления: криминалистический анализ : монография / Григорий Абрамович Матусовский. — Х. : Консум, 1999. — С. 129.

11. **Журавель В. А.** Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. — Х. : Право, 2007. — Вип. 7. — С. 21–22.

12. **Ищенко Е. П.** Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под. ред. Е. П. Ищенко. — М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ», ИНФРА-М, 2005. — С. 483–484.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню проблем побудови класифікації криміналістичних методик. Для цього були зазначені позиції окремих авторів з цього приводу. Крім того, було зазначено на наявність зв'язків ознак складу злочину та криміналістично значущих ознак для побудови класифікації та кримінально-правової класифікації злочинів. Автором було проведено опитування слідчих МВС, СБУ та прокуратури України щодо з'ясування важливості виду криміналістичних методик. У результаті автор сформулював авторську позицію щодо класифікації криміналістичних методик.

Annotation

The article is devoted to the problem of formation of criminalistic methodics. Because of this, author is demonstrated different scientific opinions of this problem. It was given correlation between of characteristics of *corpus delicti* and criminalistical important signs for the formation of criminalistic methodics classification. Author is interviewed investigators of Ministry of Internal Affairs, Security Service and Prosecutors Office of Ukraine on the question of importance of the type of criminalistic methodics. As a result of research author is formulated his idea in the classification of criminalistic methodics.